
СЕКЦИЯ № 1. Сельскохозяйственные науки

DORIVOR LIMONO'T (MELISSA OFFICINALIS L.) O'SIMLIGINING XALQ TABOBATIDA ISHLATILISHI HAMDA YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI

Berdibaeva Dilfuza Bazarbaevna,
Toshkent davlat agrar universiteti, dotsent
Sharipbayeva Gulhayo Marks qizi,
Toshkent davlat agrar universiteti, magistrant

Melissa officinalis L. – Dorivor limon o't-yasnotkadoshlar – Lamiaceae
(labguldoshlar – Labiateae) oilasiga kiradi (1-rasm).

1-rasm: Dorivor limono't o'simligining umumiy ko'rinishi.

Melissa (L) turkumi birinchi marta 1753-yilda K. Linney tomonidan aniqlanib fanga kiritilgan [1]. Melissa officinalis L 2000-yildan ortiq vaqt davomida dunyoning ko'plab mamlakatlarida xalq va ilmiy tabobatda muvaffaqiyatli qo'llanilgan. Birinchi marta dorivor limono't buyuk olim Teofrastning "Historia plantarium" asarida tavsiflangan.

Tur-Species- Melissa officinalis L.

Turkum-Genus- Melissa.

Oila-Family-Lamiaceae.

Sinf-Classes- Dicotyledones (ikki urug' pallalilar).

Bo'lim-Divisio-Angiospermae (yopiq urug'lilar).

O'simliklar dunyosi-Flora-Plantae.

Tarqalishi. Dorivor limono't 2 ming yil avval O'rta Yer Dengizi (Fors ko'rfazigacha bo'lgan hududlar), Qora dengiz va kichik Osiyo hamda Shimoliy Afrika mamlakatlarida madaniylashtirilgan [2, 3]. O'simlikning asl vatani Markaziy va Janubiy Yevropa, Balkon, Eron, Shimoliy Afrika, Shimoliy Amerika hamda Ukraina, Kavkaz va O'rta Osiyo hisoblanadi. Ayrim hududlarda o'simliklarning o'sish areallari dengiz sathidan ming metr balandlikkacha ko'tariladi. Dorivor limono't namlik ko'p miqdorda bo'lgan mintaqalarda shuningdek, hattoki mayda shag'alli va mayda toshli tuproqlarda ham o'sadi. Biroq yuqori ishqorli muhitdagi tuproqlarda o'sa olmaydi. O'zbekistonning Toshkent va Surxondaryo viloyatlarida uchraydi.

Botanik tavsif: Ko'p yillik, sertukli, 30-60 sm balandlikdagi o't o'simlik. Poyasi bitta yoki ko'p, qaramaqarshi shoxlangan. Barglari tuxumsimon, biroz o'tkir uchli, ser tukli (ustki tomonidan), arrasimon qirrali bo'lib, qisqa band bilan poya va shoxlarida qarama – qarshi o'rnashgan. Oq rangli, tukli, ikki labli, gullari gul bandi bilan barg qo'ltig'ida joylashib, to'p gulni hosil qiladi. Mevasi 4 ta yong'oqcha.

Kimyoviy tarkibi: Yer ustki qismi tarkibida 0,01-0,33% efir moyi, C vitamini, karotin, fenilkarbon kislotalar (kofe, xlorogen, rozmarin, ferul, protokotex va boshqalar), triterpenlar, flavonoidlar (lyuteolin-7-glikozid va boshqalar), 5-10% oshlovchi va boshqa moddalar, urug'ida 20-27% yog' bor.

Limono'tning efir moyi geraniol, linalool, nerol, famezol va ularni sirka kislotasi bilan birikmasi, limonel, pulegol, geranial, neral va boshqa terpenlardan tashkil topgan.

Ishlatilishi: Limono't dorivor preparatlari Ibn Sino aytishicha, yurakni mustahkamlaydi va unga yordam beradi, shuningdek, traxoma, xiqichoq tutish, og'izdan yomon hid kelishi va boshqa kasalliklarni davolaydi [4].

Xalq tabobatida limono't bilan nevroz, bronxial astma, ayollardagi toksikozlik, klimaks, yurak urushining buzilishi va boshqa kasalliklar davolanadi.

Limono't damlamasi klinik sharoitda sinovlardan o'tgan va uni tibbiyot amaliyotida tinchlantiruvchi va qon bosimini pasaytiruvchi vosita sifatida qo'llashga O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan ruxsat etilgan.

Dorivor preparatlari: damlama.

Mahsulotning tashqi ko'rinishi: Mahsulot 30 sm.gacha uzunlikdagi shoxlangan, serbarg va to'rt qirrali poya bo'laklari, barglar va gullar aralashmasidan tashkil topgan. Barglari tuxumsimon, o'tkir uchli, yirik arrasimon qirrali bo'lib, uzun bandi yordamida poya va shoxlarida qarama-qarshi joylashgan. Gullari uzun, tukli gul bandli va osilgan ko'rinishda bo'lib, siyrak to'pgulga joylashgan. Kosachasi tikanli tishli, gultojisi ikki labli, oq rangli.

Mahsulot namligi 10% dan, umumiy kuli 9,7% dan, xlorid kislotaning 10% li eritmasida erimaydigan kuli 0,3% dan, mahsulotning qoraygan qismlari 10% dan, poya va yon shoxchalar bo'laklari 30% dan, organik aralashmalar 1% dan ko'p hamda tarkibidagi titrlanadigan polefenollar yig'indisi 11% dan kam bo'lmasligi kerak.

Maydalangan mahsulot uchun 7 mm dan yirik bo'lgan qismlar 10% dan va teshigining diametri 0,5 mm bo'lgan elakdan o'tadigan mayda qismlar 10% dan ortiq bo'lmasligi lozim [5].

Dorivor limono't o'simligini yetishtirish texnologiyasi: Dorivor limono't o'simligini O'zbekistonning barcha tuproq-iqlim sharoitida ekib o'stirish mumkin. O'simlikdan yuqori hosil yig'ib olish uchun unga sho'rланmagan, mexanik tarkibi o'rtacha, unumdor, dukkakli va g'allasimon ekinlardan bo'shagan yerlarni tanlash tavsiya etiladi [6].

Dorivor limono'tni bir dalada 5 yilgacha saqlab hosil olish mumkin. O'simlik ekiladigan yerlarni kuzda 25-28 sm chuqurlikda sifatli qilib haydaladi. Haydash oldidan gektar hisobiga 20-30 tonnadan chirigan mahalliy go'ng va 50 kg dan fosfor o'g'iti bilan oziqlantiriladi. Ekish oldidan yerlarni tekislash, bir yillik va ko'p yillik begona o'tlar urug'ini kamaytirish maqsadida uzunasiga va ko'ndalangiga diskali borona bilan 6-8 sm chuqurlikda yumshatiladi va molalash lozim bo'ladi. Limono't yorug'sevar, namsevar va ko'p yillik o'simlik bo'lganligi uchun urug'idan yoki shingillarini bo'lib ekish yo'li bilan ko'paytiriladi. Limono'tni mart oyining oxiri yoki aprel oyining boshlarida tuproq harorati 12-15 C bo'lganda ekiladi (2-rasm).

2-rasm: Dorivor limono'tning chin barglari.

Urug'larni sabzavot ekadigan seyalkalarda 2-3 sm chuqurlikda ekiladi. Urug'lar tuproqqa bir tekis tushishi uchun donador superfosfat bilan aralashtirib ekiladi. Gektariga 6 kg urug' sarflanadi.

Agar tuproqda nam yetarli bo'lmasa urug'larni unib chiqishi uchun sug'orish jo'yaklari tortilib tezlik bilan sug'oriladi. Urug'lar ekilgandan keyin maysalar 10-12 kunda unib chiqadi. O'simlikda 3-4 ta chin barg hosil bo'lganda

qator oralari yumshatiladi va 20-25 sm oralig'ida 2-3 tadan o'simlik qoldirib yagona qilinadi. Dorivor limono'tni shonalash davrida gektar hisobiga 30 kg dan azot va 20 kg dan kaliy o'g'iti bilan oziqlantiriladi. Vegetatsiya oxirigacha o'simlik 9-10 marta sug'oriladi. Har 3-4 marta sug'orilgandan keyin, o'simlik oralari kultivatsiya qilinadi va begona o'tlardan tozalanadi.

Limono't iyun-avgust oyida gullaydi, mevalari iyul-avgustda yetiladi. Uning xom ashyolari (yer ustki qismi) iyul-avgust oylarida o'rib olingandan keyin, azotli, fosforli va kaliyli o'g'itlar bilan oziqlantiriladi va sug'oriladi [7].

Limono'tning xom ashyosi juda nozik bo'lganligi uchun tezlik bilan quritilmasa sifati buziladi.

Ikkinchi yili erta bahorda oralari yumshatiladi va begona o'tlardan tozalab vegetatsiya davomida gektar hisobiga 70 kg azot, 50 kg fosfor, va 30 kg kaliy o'g'iti bilan oziqlantiriladi, hamda 7-8 marta sug'oriladi. Dorivor limono't ekilgan maydonlarning gektaridan 1 tonnagacha barg yig'ib olish mumkin (3-rasm).

3-rasm: Dorivor limono'tning gullash davri.

Mahsulot tayyorlash: O'simlik to'liq gullagan vaqtida yuqori uchidan 20-30 sm uzunlikda (poyaning pastki bargisiz qismi olinmaydi) qirqib olinadi va soya, havo o'tib turadigan yerda quritiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'. Prator, Q. Jumayev. Yuksak o'simliklar sistemikasi. Toshkent – 2003
2. Флора СССР / ред. В.Л. Комаров, Б.К. Шишкин, Е.Г. Бобров. – Москва; Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1960. – Том 30. – 714 с.
3. M.A. Jo'rayeva –Dorivor o'simliklar atlas. Toshkent nashri 2019.
4. Xolmatov X.X., Xabibov Z.X. O'zbekistonning shifobaxsh o'simliklari, Toshkent, 1976.
5. E.T. Berdiyev, M.X. Hakimova, G.B. Mahmudova – O'rmon dorivor o'simliklari. Toshkent-2016.
6. O'. Ahmedov, A.Ergashev, A.Abzalov – Dorivor o'simliklar yetishtirish texnologiyasi va ekologiyasi. Toshkent-2020.
7. A.K. Ganiyev, A.K. Ahmetdanova, Sh.N. Umarov – Dorivor va ziravor o'simliklarni yetishtiruvchi va tayyorlovchi mutaxassislar uchun qo'llanma. Toshkent-2020.